

Попандопуло Анар Сериковнаның
6D010300 – «Педагогика және психология» мамандығы бойынша
философия докторы (PhD) ғылыми дәрежесін алу үшін дайындаған
«Психологиялық-педагогикалық пәндерді оқыту үдерісінде ЖОО-да
студенттерінің метатанымының дамуы» тақырыбындағы диссертациялық
жұмысының
АҢДАТПАСЫ

Зерттеудің өзектілігі. Білім беру үдерісіне қатысатын барлық тұлғалардың үздік деген білім беру ресурстары мен технологияларына тең дәрежеде қол жеткізуін қамтамасыз ету; білім алушылардың тез өзгермелі заманда табысты қамтамасыз ететін білім алуға деген қажеттіліктерін қанағаттандыру; Қазақстан Республикасының зияткерлік, дене бітімі және рухани жағынан дамыған азаматын қалыптастыру Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың мемлекеттік бағдарламасына сәйкес білім беру сапасын арттыру жөніндегі жұмыстың негізгі бағыттары болып табылады. «Мұндай жағдайда білім алушыны өмірге дайындау үшін академиялық білім, функционалдық дағдылар, жеке құзыреттер мен қатынастар жеткіліксіз. Мүлдем жаңа қасиеттер – метатаным, метакогнитивті білім қажет». Білім беру үдерісі аясында студенттерге болашақта метатаным деңгейін дамыта отырып, академиялық табыстылық пен болашақ кәсіби қызметте көрініс табатын метакогнитивті құзыреттерді, стратегияларды, дағдылар мен метакогнитивті қабілеттерді дарыту білім саласы алдында тұрған басты міндеттердің бірі болып табылады.

Педагогикалық тәжірибедегі метатанымдық оқыту технологияларын әзірлеу және қолдану қажеттілігі және білім беру тәжірибесінде метапәндік тәсілді жүзеге асыруға мүмкіндік беретін психологиялық-педагогикалық теориялар мен әдістемелік құралдардың болмауы зерттеудің өзектілігін арттыра түседі.

Метатанымды зерделеу қазіргі ғылымның даму үрдістерін көрсетеді. Бұл сала зерттелетін мәселелердің алуан түрлілігімен, қолданылатын әдістері, алынатын нәтижелерінің көп түрлілігімен де ерекше сипатталады, бірақ сонымен қатар метатаным қызмет сапасы мен тиімділігін қамтамасыз етумен байланысты деген де жалпы пікірлер бар.

Метатаным ұғымы және метатаным үдерістерін зерттеу психология мен педагогикада маңызды орын алады. Таным арқылы өзін-өзі басқаруын қамтамасыз ететін үдерістердің құрылымы мен динамикасы туралы маңызды зерттеулер шетелдік авторлардың метакогнитивті психологиясында (J. H. Flavell, R. Kluwe A. Brown және т.б.) жүргізілуде.

Соңғы жылдары метатаным мәселесі ресейлік М.А. Холодная, А.В. Карпов, А.А. Плигин және т. б. және қазақстандық ғалымдар Ж.С. Бекбаева, Т.Ю. Лифанова, М.И. Карагозина, Д.У. Кусаинова, С. Мирсеитова, Н.Т. Оспанова, А.А. Ташетова зерттеулерінде қарастырылуда.

Метатаным субъектінің өз қызметі тұрғысынан бастамалары, ұйымдастырылуы, құрылуы және бақылауын анықтайтын танымдық әрекетінің мазмұны, барысы мен тиімділігі үдерістерінің жүйесі ретінде анықталады.

Метатанымдық теория мен тәжірибенің концептуалдық негіздері біршама ғылыми еңбектер J.H. Flavell, A. Brown, R. Kluwe, M.A. Холодная, О.А.

Конопкиналардың зерттеулерінде көрініс тапты; J.H. Flavell, J.R. Anderson, S. Taylor, R.E. Mayer, D.J. Hacker еңбектерінде метатанымдық бағыт аясындағы танымдық үдерістер зерттелді; танымдық үдерістер мен жалпы тұлғаны ғылыми зерттеу J.H. Flavell, R. Kluwe, A. Brown, H.M. Wellman еңбектерінде талқыланды; когнитивті оқыту саласындағы қолданбалы зерттеулер J.T. Jost, A.W. Kruglanski, T.O. Nelson; метакогнитивті үдерістердің нейропсихологиясы саласындағы зерттеулер K. Vogele, K.E. Weed, A.P. Лурия; жалпы психология мен педагогикалық психологиядағы метакогнитивті тәсілдің ұстанымдары А.В. Карпов, М.М. Кашапов, М.А. Холодная, A. Brown, R. Bjork, J. Dunlosky, A. Koriat, J. Metcalfe, J. Flavell, G. Schraw; академиялық табыстылықтың түрлі аспектілері бар білім алушылардың метакогнитивтік белсенділігі Дж. Хэтти, L. Bol, P. Grimes, H. Everson, D. Hacker, M. Keener, L. Stankov, Z. Tobias, B. Wagener; оқу міндеттерін шешудегі метакогнитивті белсенділіктің психологиялық-педагогикалық модельдері M. Boekaerts, F. Winne и E. Hadwin, P. Pintrich, Z. Tobias и H. Everson, D. Hacker; метакогнитивті мониторинг пайымдауларын құрудың эвристикалық тетіктері туралы түсініктер A. Koriat, J. Metcalfe, L. Reder, B. Schwartz; сын тұрғысынан ойлауды дамыту Т.Ю. Лифанова; болашақ педагог-психологтардың сыни ойлауын дамытуда медиақорларды пайдалану мәселесі бойынша зерттеу А.А. Ташетов еңбегінде; метакогнитивті функциялардың кәсіби қызметтегі рөлін зерттеу; метакогнитивті үдерістер мен қабілеттердің құрылымдық-функционалдық заңдылықтарын зерттеу бойынша жалпы психологиялық зерттеулер Б.Г. Ананьев, А.Г. Асмолов, К.А. Абульханова-Славская еңбектерінде; метакогнитивизм саласындағы зерттеулерге жүйелі көзқарас И.В. Блауберг, В.Н. Садовский, Э.Г. Юдин, педагогикалық үдерісті технологияландыру Н.Ю. Фоминых зерттеулерінің нысаны болды.

Қазақстандық ғалымдардың еңбектерін талдау барысында осы зерттеу саласының жеткіліксіз дамығаны анықталды. Алайда, метатанымның жеке компоненттері сыни ойлауды, зияткерлік белсенділікті және танымдық үдерістерді зерттеу арқылы дәйектелді.

Сыни ойлауды зерттеу мәселелерімен Г. Бекахметова және А. Коржумбаева, М.О. Кабышева, А.И. Ниязбаева айналысты; зияткерлікті қалыптастыру үдерісінде білім берудің инновациялық технологияларын Е. Жұматаева зерттеді; қазіргі білім беру Ш.М. Майгельдиева; студенттердің танымдық әрекеттерін дамыту ерекшеліктері А.Ж. Аплашова; студенттердің танымдық белсенділіктері Н.В. Мирза; психология-педагогикалық пәндер сабақтарында модельдеуге оқыту технологиялары Б.Г. Сарсенбаева; студенттердің өздік жұмыстарын ұйымдастыру М.Е. Нургалиева, К.Б. Сматова; метапәндік ұстаным арқылы пәндерді оқыту А.Ж. Жумабаева; заманауи жоо студенттерінің тұлғасын өз сана-сезімдері арқылы тану қарқыны Р.Ш. Сабирова; студенттердің кәсіби ойлауын дамыту негіздері Г.Б. Кодекова; студенттердің зияткерлік қабілеттерін дамыту А.К. Мынбаева, В.Т. Тихомирова, А.В. Вишневская еңбектерінде зерделенді.

Осы саладағы зерттеулер оқытудағы метакогнитивті білімнің, метакогнитивті дағдылардың және метакогнитивті стратегияның маңыздылығын атап көрсетеді. Метатаным өте маңызды, бірақ көбінесе назардан тыс қалып отыратын оқыту компоненті болып табылады.

Сонымен бірге, қазіргі білім беру теориясы мен практикасында психологиялық-педагогикалық пәндерді оқыту үдерісінде университет студенттерінің метасанасын дамыту мәселесі жеткіліксіз дамығанын атап өткен жөн.

Зерттеу тақырыбы бойынша психологиялық-педагогикалық және әдістемелік әдебиеттерді талдау психологиялық-педагогикалық пәндерді оқыту үдерісінде университет студенттерінің метатанымының дамуының теориялық және практикалық маңыздылығы мен қазіргі білім беру теориясы мен практикасында бұл мәселенің жеткіліксіз дамуы арасындағы төмендегідей **қайшылықтарды** анықтады.

Университеттегі психологиялық-педагогикалық пәндерді оқыту үдерісінде студенттерді кәсіби даярлау кезеңінде метатанымды дамыту жолдарын іздеу **зерттеу мәселесі** болып табылады.

Зерттеудің өзектілігі және оның жоғары мектеп жағдайында қажетті дәрежеде дәйектелмеуі **«Психологиялық-педагогикалық пәндерді оқыту үдерісінде ЖОО-да студенттерінің метатанымының дамуы»** тақырыбын тандауға уәждеді.

Зерттеу мақсаты – психологиялық-педагогикалық пәндерді оқыту үдерісінде университет студенттерінің метатанымының дамуын теориялық негіздеу және эксперименттік тексеру.

Нысан – университет студенттерінің метатанымы

Пән – психологиялық-педагогикалық пәндерді оқыту үдерісінде университет студенттерінің метатанымын дамыту үдерісі

Зерттеу болжамы - егер университет студенттерінің метатанымының дамуы ұсынылған теориялық модель негізінде жүзеге асырылса, онда бұл психологиялық-педагогикалық пәндерді оқыту барысында университет студенттерінің метатанымының даму тиімділігін арттырады, өйткені қолайлы жағдайлар жасалады.

Зерттеудің мақсаты мен болжамы төмендегі **міндеттерді** шешу барысында одан әрі дами және нақтылана түсті:

1) Психологиялық-педагогикалық ғылымдағы студенттердің метатанымының дамуының қазіргі жағдайын талдау;

2) Студенттердің метатанымын дамытудың әдіснамалық тәсілдерінің негіздемесін жасау және «студенттердің метатанымы» ұғымының мәнін ашу және оның психологиялық-педагогикалық пәндерді оқыту үдерісінде дамуын көрсету.

3) Психологиялық-педагогикалық пәндерді оқыту үдерісінде университет студенттерінің метатанымын дамыту әдістері мен жолдарын анықтау;

4) Психологиялық-педагогикалық пәндерді оқыту үдерісінде университет студенттерінің метатанымын дамытудың теориялық моделін ғылыми тұрғыда негіздеу және әзірлеу.

5) Психологиялық-педагогикалық пәндерді оқыту үдерісінде университет студенттерінің метатанымын дамытудың ұсынылған моделінің тиімділігін эксперименталды түрде тексеріңіз.

Жетекші идея университетте студенттерді оқытудың тиімділігі психологиялық-педагогикалық пәндерді оқыту үдерісінде әзірленген модель

аясында қалыптасатын студенттердің метатанымының дамуын жүзеге асыру арқылы анықталтындығынан байқалады.

Зерттеудің теориялық-әдіснамалық негізі:

құзіреттілік ұстанымы (С.Ф. Анисимов, В.И. Бойденко, Е.В. Бондаревская, Н.А. Гришанова, В.Н. Куницина, А.К. Маркова және т.б.); тұлғалық-қызметтік ұстаным (Л.С. Выготский, П.Я. Гальперин, А.Н. Леонтьев, С.М. Джакупов, З.Б. Мадалиева, С.Л. Рубинштейн және т.б.); жүйелілік ұстанымы (И.В. Блауберг, А.А. Булатбаева, В.П. Давыдов, П.И. Образцов, В. Н. Садовский және т.б.); метапәндік ұстаным (Ю.В. Громько, Н.В. Громько, А.В. Хуторской, А.Г. Асмолов, Е.Я. Аршанский, О.В. Петунин, В.Р. Имакаева, В.Н. Клепикова, С.Г. Воробцов және т.б.); жоғары кәсіптік білім берудің заманауи теориялары мен тұжырымдамалары (О.А. Абдуллина, С.И. Архангельский, В.А. Сластенин және т.б.); тұтас педагогикалық үдеріс теориясы (Ю.К. Бабанский, Н.Д. Хмель және т.б.); метатаным теориясы (J.H Flavell); сын тұрғысынан ойлауды қалыптастыру теориясы (В.А. Болотов, А.В. Бутенко, А.В. Коржуев, В.А. Попков, Г.Б. Соруна, Д.М. Шакирова, Л.И. Шрагина, М. Векслер, А.С. Байрамов, А.И. Липкина, У.М. Мунчаева, В.М. Синельников, Л.А. Рыбак, А.В. Батаршев, Р.М. Гаранина, Н.Ф. Талызина және т.б.); зият тұжырымы және менталдық тәжірибе тұжырымы (М.А. Холодная); метажүйелілік ұстанымы (А.В. Карпов).

Зерттеу әдістері: зерттеу мәселесі бойынша ғылыми психологиялық-педагогикалық және арнайы әдебиеттерді теориялық талдау; ЖОО білім беру үдерісіне метатанымды енгізу бойынша заңнамалық және нормативтік құжаттарды талдау; модельдеу; психологиялық-педагогикалық тәжірибені талдау және қорыту; сұрау әдістері (әңгімелесу, сауалнама жүргізу, сұхбат алу); бақылау; студенттер қызметінің өнімдерін талдау; эксперимент, эксперименттік деректерді өңдеу бойынша математикалық статистика әдістері.

Зерттеу жаңалығы:

- психологиялық-педагогикалық ғылым мен практикада студенттердің метатанымын дамыту проблемасының қазіргі жағдайына теориялық талдау жүргізілді;

- студенттердің метатанымын дамытудың әдіснамалық тәсілдері негізделді және «студенттердің метатанымы» ұғымының мәні мен психологиялық-педагогикалық пәндерді оқыту үдерісінде оның даму ерекшеліктері ашылды;

- психологиялық-педагогикалық пәндерді оқыту барысында ЖОО студенттерінің метатанымын дамыту жолдары мен әдістері анықталды;

- метатанымды дамытудың теориялық моделі жасалды, ЖОО студенттерінің метатанымын дамытудың психологиялық-педагогикалық шарттары анықталды;

- психологиялық-педагогикалық пәндерді оқыту үдерісінде университет студенттерінің метатанымын дамытудың ұсынылған теориялық моделінің тиімділігі эксперименталды түрде тексерілді.

Зерттеудің теориялық маңыздылығы психологиялық-педагогикалық пәндерді оқу үдерісінде университет студенттерінің метатанымын дамыту туралы жаңа біліммен дайындық теориясын байыту, психологиялық-педагогикалық пәндерді оқу үдерісінде университет студенттерінің метатанымын дамытудың теориясы мен теориялық моделін жасауы бойынша айқындалады.

Зерттеудің практикалық маңыздылығы, диссертацияда дәйектелген теориялық ережелер, тұжырымдар, ғылыми-әдістемелік ұсыныстар университет студенттерін кәсіби даярлау жүйесінде, олардың метатанымдық дайындығын дамытуда қолданыла алады.

Зерттеу барысында ЖОО – ның оқу үдерісіне «Педагогикалық мамандыққа кіріспе және ғылыми зерттеулер негіздері», «Педагогикалық психология» пәндеріне тақырыптарды енгізу туралы актілер; дипломалды практикадан өту бойынша әдістемелік ұсынымдарды енгізу туралы акт; ЖОО-ның оқу үдерісіне «6B01101-Педагогика және психология» мамандығы бойынша модульдік білім беру бағдарламасының актісі әзірленді және енгізілді; «Білім» мамандықтарына арналған «Педагогикалық психология» электрондық нұсқаулығы (2021 жылғы 2 қаңтардағы №14559 авторлық құқықпен қорғалған объектілерге құқықтардың мемлекеттік тізіліміне мәліметтерді енгізу туралы авторлық куәлік) әзірленіп, енгізілді.

Қорғауға ұсынылатын тұжырымдар:

1. Психологиялық-педагогикалық ғылымдағы студенттердің метатанымның дамуының қазіргі жағдайын теориялық талдау.

2. Студенттердің метатанымын дамытудың әдіснамалық тәсілдері, «студенттердің метатанымы» ұғымының мәні және психологиялық-педагогикалық пәндерді оқу үдерісіндегі оның даму ерекшеліктері.

3. Психологиялық-педагогикалық пәндерді оқу үдерісінде университет студенттерінің метатанымын дамыту әдістері мен жолдары.

4. Психологиялық-педагогикалық пәндерді оқу үдерісінде университет студенттерінің метатанымын дамытудың теориялық моделі, университет студенттерінің метатанымын дамытудың психологиялық-педагогикалық шарттары.

5. Психологиялық-педагогикалық пәндерді оқу үдерісінде университет студенттерінің метатанымын эксперименттік тексеру нәтижелері.

Зерттеу нәтижелерінің талқылануы және енгізілуі: бес халықаралық ғылыми-теориялық және ғылыми-практикалық конференцияларда талқыланды (Болгария, 2018; Нижний Новгород, 2020; Могилев, 2020; Вынница-Сеул, 2021; Павлодар, 2020; Алматы, 2021); Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің Білім және ғылым саласындағы сапаны қамтамасыз ету Комитеті ұсынған журналдарда – 4 жарияланым («ПМУ хабаршысы»: педагогикалық серия; «ПМУ хабаршысы»: педагогикалық серия; «ПМУ хабаршысы»: педагогикалық серия; «ПМУ хабаршысы»: педагогикалық серия; " «Абай атындағы ҚазҰПУ Хабаршысы»: «психология» сериясы; «Қазақстан Педагогикалық Ғылымдар академиясының жаршысы»); Скопус-1 ақпараттық базасына кіретін нөлдік емес импакт – факторы бар халықаралық журналдағы жарияланым (Нидерланды, 2021).

Диссертация құрылымы: диссертация кіріспеден, үш бөлімнен, қорытындыдан, пайдаланылған дереккөздер тізімінен мен қосымшалардан тұрады.